

Markku Kekäläinen

Kosmopoliitti kylpyläkaupungissa

”Korokkeella soitti orkesteri milloin potpurria ’Traviatasta’, milloin Straussin valssia, milloin venäläistä romanssia ’Sanokaa hänelle’, jonka avulias kapellimestari oli sovittanut soittimille.”

Ivan Turgenev kuvaa romaanissa *Savua*, (1867, suom. Matti Lehmonen, 1981) illan huvituksen alkamista Baden-Badenissa. Ohjelmiston kansainvälisyys heijasti kosmopoliittista kuulijakuntaa. Lounaissaksalaiseen kylpyläkaupunkiin tungeksi 1800-luvun puolivälissä aristokraatteja – sekä aitoja että omatekoisia – taiteilijoita, älykköjä, vallankumouksellisia, tyhjäntoimittajia, uhkapelureita, puolimaailman naisia Euroopan kaikilta kulmilta, myös Venäjältä. Puoliksi ranskalaituneet pietarilaiset ja moskovalaiset saattoivat kaupungin vapaamielisessä ilmapirissä purkaa kotimaansa poliittisia turhautumia.

Orlando Figes tarkastelee mainiossa teoksessaan *The Europeans* (2019) kosmopoliittisen kulttuurimiljöön muodostumista 1800-luvun toisen kolmanneksen Euroopassa. Teoksen kolme päähenkilöä, Turgenev, tämän ystävä, espanjalaisyntyinen oopperadiiva Pauline Viardot sekä laulajattaren aviomies, ranskalainen taidehistorioitsija ja radikaali lehtimies Louis Viardot todistivat Euroopan kulttuurimaiseman dramaattista muutosta 1800-luvulla. Rautatiet, kirja- ja taide-markkinoiden laajentuminen, radikaalien ja liberaalien aatteiden leviäminen muokkasivat eurooppalaisen sivistyneistön käsitystä maanosastamme ja heidän roolistaan Euroopassa.

Eurooppaa alettiin nähdä kulttuurisena entiteettinä, jossa etniset ja kansalliset rajat hämär-

tyivät ja jossa sivilisoitunut eliitti koki kuuluvansa yleiseurooppalaiseen yhteyteen. Vaihe ei ollut ensimmäinen laatuaan. Keskiajan oppineisto, renessanssihumanistit ja 1700-luvun *République des Lettres* loivat ylijärjestyksen aatteelliskulttuurisen miljöön. Yhdeksännentoista vuosisadan teknistaloudellinen kehitys antoi ilmiölle uudet mittasuhteet ja maantieteelliset ulottuvuudet.

Jatkuva liikkeelläolo leimasi eurooppalaiseen kulttuurieliittiin verkostoituneiden venäläisen kirjailijan ja Viardotien elämäntunnetta. Turgenevissa henkilöityi Venäjän ja lännen suhteen problematiikka. Kirjailija oli eurooppalaisittain orientoitunut kosmopoliitti, mutta hän tunnisti jännitteen Moskovan edustaman venäläisen tradition ja pietarilaisen, pintapuolisesti ranskalaituneen venäläisyyden välillä.

Romaanissa *Savua* on satiirinen kuvaus näiden Baden-Badenissa viihtyvien piirien ranskalaisen puheenparsien ryydittämästä keskustelusta. ”Hehän eivät ymmärrä mitään, eivät harrasta mitään, heiltä puuttuu ni esprit, ni intelligence. He ovat täynnä pelkkää viekkautta ja vehkeilyjä, musiikki, runous ja taidekin ovat heille outoja.” Naispäähenkilö Irina Pavlovna oli Moskovasta Pietariin muutettuaan joutunut seurapiirilämän lumoihin ja purkaa pettymystään entiselle rakastetulle Grigori Litvinoville.

Figes näkee Baden-Badenin uuden kulttuurisen todellisuuden mikrokosmoksena. Turgenev ja Viardotit asettuivat tänne vuonna 1863. Venäläinen kirjailija arvosti saksalaista syvähenkisyttä enemmän kuin ranskalaista *esprit*’ta. Romaani *Isät ja pojat* (1862) oli suututtanut tasapuolisesti Venäjän konservatiivit ja radikaalit, joten hän piti

parempana jäädä Eurooppaan. Louis Viardotilla oli poliittiset syynsä oleskella Ranskan ulkopuolella.

Muuan ranskalainen matkaopas kirjoitti vuonna 1858: ”Kun joku haluaa tietää, mikä on Euroopan pääkaupunki, hänelle tulee vastata: talvella Pariisi, kesällä Baden”. Huvituksille omistautunut kylpyläkaupunki sijaitsi lähellä Ranskan rajaa. Rautatieyhteys Pariisiin oli valmistunut vuonna 1861, joten radikaalit ja oppositioainekset saattoivat tarvittaessa livahtaa rajan yli, jos Napoleon III:n poliisi oli ryhtynyt uteliaaksi.

Asenteiltaan liberaali Baden-Baden oli poikkeuksellisen kansainvälinen: paikallinen sanomalehti ilmestyi sekä ranskaksi että saksaksi, ja venäläisiä tuli vuosittain viitisen tuhatta. Badenin suurherttuan hovilla oli ollut kiinteät kontaktin Romanoveihin 1700-luvulta alkaen. Kaupungin kulttuuritarjonta teatterinäytäntöineen, konserteineen ja oopperaesityksineen oli korkeatasoinen.

Sivistyneen keskustelun vaaliminen oli korkeimmalle arvostettu aktiviteetti – kaupungin näyttävien rakennus kasino oli nimeltään *Konversationhaus* tai ranskaksi *Salle de Conversation*. Säveltäjä Hector Berlioz kutsui paikkaa paratiisiksi, jossa saattoi tavata ”ranskaa puhuvia kulturelle ja intelligenttejä ihmisiä”. Baden-Baden oli Euroopan salonki. Kansallisuudet, aatevirtaukset, esteettiset näkemykset kohtasivat Schwarzwaldin idyllisessä maisemassa.

Liberaalin kosmopolitismien aikakausi oli kuitenkin tulossa päätöksensä. Turgenev koki tämän omassa toiminnassaan. Venäläinen sivistyselämä alkoi saada mainetta läntisessä Euroopassa – osittain juuri kirjailijan toiminnan seurauksena – mutta hän oli kauhuissaan lopputuloksesta. Turgenev vastusti jyrkästi venäläisyyden eksotisointia. Läntiset russofiilit hakivat

venäläisyydestä ”aitoa” folkloristisesti sävytynyttä slaavilaisuutta, ja venäläiset kulttuurinationalistit tukivat parhaansa mukaan tätä tendenssiä. Kirjailija puolestaan näki, että venäläisen taiteen tuli olla osa suurta eurooppalaista sivilisaatiota. Tällä estetisoivalla ja epäkansalliseksi mielletyllä asenteella Turgenev sai muun muassa Ilja Repinin vihat päälleen.

Venäjän poliittinen ilmasto oli polarisoitumassa isovenäläisen taantumuksen ja vallankumouksellisten väliseksi yhteenotoksi. Turgenev ei hyväksynyt kummankaan leirin ohjelmaa. Hän kannatti demokraattisia reformeja, mutta vastusti ajatusta vallankumouksellisesta muutoksesta.

”Joka kerta johonkin työhön ryhtyessänne kysykää itseltänne: hyödyttäkö sivistystä sanan todellisessa merkityksessä, edistättekö jotakin sen aatetta, onko työllänne kasvattava eurooppalainen luonne, joka yksistään on hyödyllinen ja hedelmällinen meidän aikamme.” Entinen hovineuvos Potugin valistaa matkaan laittautuvaa Grigori Litvinovia. Kirjailija näki Euroopan kulttuurisena ykseytenä, johon jokainen kansakunta toi oman osansa. Kansalliset piirteet eivät saaneet häivyttää yleiseurooppalaisia demokraattishumanistisia periaatteita.

Romaanissa *Savua* pettymys on transponoitu henkilökohtaisen draaman tasolle. Baden-Badenista Venäjälle palaava rakkaudessa pettynyt Litvinov katselee junan ikkunasta usvan peittämää Reinin maisemaa: ”Ja äkkiä hänestä näytti kaikki savulta. Kaikki oli savua. Hänen oma elämänsä, venäläisten elämä – koko inhimillinen olevaisuus, mutta varsinkin kaikki venäläinen. Kaikki on savua ja usvaa.” Savuun ja usvaan peittyi myös Euroopan tulevaisuus. Preussin-Ranskan sota ja nationalismien nousu päättivät Baden-Badenin kosmopoliittisen kultakauden. Uudet voimat alkoivat muokata maanosan henkistä maisemaa.

Markku Kekäläinen
FT, tuntiopettaja
Helsingin yliopisto
markku.kekalainen@helsinki.fi